

kronikk

Skriv til Dagbladet, Kultureddaksjonen, Pb 1184 Sentrum 0107 Oslo
Faks 22 31 05 00
E-postadresse: Kronikk@dagbladet.no

Politiets dårlige samvittighet

Av Tore Pryser
professor

I Dagbladets kronikk 17.7 skriver Ole Kolsrud at Hitler-Tysklands medløpere under aksjonen mot jødene høsten 1942 fikk sin straff under rettsoppgjøret. I et innlegg 21.7 viser Kristian Ottosen at dette er en sannhet med modifikasjoner.

Ottosen forteller oss ved navns nevnelse at politispektør Rød i det norske statspolitiet (Stapo), som ledet aksjonen mot jødene i Oslo og Aker, tvert imot ble frifunnet i 1948 for sin «innsats» som kostet ca. 500 jøder livet.

Men Ottosen tar ikke opp bakgrunnen for frifinnelsen. Kort fortalt kom lagmannsretten fram til at Rød måtte frifinnes fordi «de isolerte bistandshandlinger han har utført utvilsomt har vært av liten vekt sammenliknet med det meget verdifulle og risikable arbeid han har utført mot fiendens interesser». Med andre ord ble politispektøren frifunnet fordi han også hadde gjort hjemmefronten tjenester.

Frikjent for å beskytte hjemmefronten

I en lite påkatt artikkel med tittelen «Landssvikoppgjørets merkeligste rettsak» (i festskriftet til Johs. Andenæs, 1982) gir jusprofessor Knut Sveri en grundig drøftelse av Rød-saken, bl.a. stiller han seg skeptisk til om Røds bidrag til hjemmefronten var særlig vesentlig. Ifølge Sveri bagatelliserer retten Røds objektivt sett straffbare handlinger ved å slå fast at hans planlegging og ledelse av arrestasjonene av jødene blir ansett som «en bistandshandling av ubetydelig art». Sveri kan videre ikke fri seg fra den ubehagelige tanken at domstolen ikke har ansett de norske jøder som likeverdige med andre nordmenn. Spørsmålet reises om dommen ville blitt den samme dersom det f.eks. hadde dreid seg om arrestasjoner av universitetslærere og studenter.

Jødeerstatningen

Denne debatten har sin bakgrunn i Skarpnes-utvalgets innstilling og en kronikk som førstearkivar Ole Kolsrud ved Riksarkivet skrev her i Dagbladet. Han forsvarte flertallsinnstillingen fra utvalget. Han er imøtgått av blant andre Kristian Ottosen. Historieprofessor Tore Pryser støtter i denne kronikken opp om Ottosens synspunkter med ytterligere opplysninger.

Tidligere artikler:

- 29. juni: Ole Kolsrud: «Nasjonal selvpisking»
- 2. juli: Bjørn Westlie: «Vinkling i arkivene»
- 17. juli: Ole Kolsrud: «De fleste norske jøder ble reddet»
- 21. juli: Kristian Ottosen: «Fikk de sin straff?»

både fra Bondepartiet og Arbeiderpartiet støttet ham. Da lensmannen søkte om benådning underskrev 820 stemmeberettigede i-bygda på en støtteerklæring.

«Etter mitt skjønn kunne jødeaksjonen finne sted fordi den var rettet mot en etnisk gruppe som nordmenn flest så på som stående utenfor det norske samfunn.»

OLUF SKARPNES overleverer utredningen fra sitt utvalg til justisminister Gerd-Liv Valla. Flertallsinnstillingen fra utvalget har ført til en heftig debatt.

Foto: HANS ARNE VEDLOG

mefrontfolk anså for pålitelig, ble frikjent for å beskytte hjemmefrontens renommé.»

Så langt Sveri. Mine egne undersøkelser av landssviksaker mot politifolk på lavere nivåer og andre som deltok i jødeaksjonen, viser også tendenser til å bagatellisere dette. For enkelte medlemmer av Germaniske SS Norge – som ellers var ledere i det kommissariske LO og som var utkommanderte til tomannspatroljer for å arrestere jøder – viser rettsakene etter krigen at dette var et marginalt tiltalepunkt. Deres medlemskap i NS og SS ble sett som langt viktigere.

På det lokale plan finnes liknende eksempler. NS-lensmannen i Sør-Fron i Gudbrandsdalen, som ved hjelp av vanlige politifolk fra Lillehammer arresterte jødefamilien Karpol og i alt sendte fem jøder fra sitt distrikt til gasskambrene i Auschwitz, slapp også billig. Han unngikk frihetsstraff, men ble fratrukket stillingen sin. Dessuten fikk han 2000 kr i bot og et liknende beløp inndratt som var lensmannens salær på 10 prosent for å administrere auksjonen over Karpol-familiens beslaglagte bo i 1943. Også for lensmannen i Fron stilte villvilgige vitner opp og fortalte at han hadde hjulpet den lokale hjemmefronten. Både den lokale Milorg-sjef og tidligere ordførere

non finne sted fordi den var rettet mot en etnisk gruppe som nordmenn flest så på som stående utenfor det norske samfunn. Dette var også tyskerne klar over. Det framgår bl.a. av de hemmelige «Meldungen aus Norwegen» som tyske Sicherheitsdienst (SD) sendte til Berlin, en kildeserie uten vesentlig propagandainnhold og derfor regnet som rimelig pålitelig.

Av Meldung nr. 47 (11.11.42) går det fram at det var en hendelse på Haldentoget 22. oktober 1942 som ble brukt som begrunnelse for å iverksette aksjonen mot jødene noen dager senere. Det som skjedde på toget var at politimannen Hvam, mens han foretok en kontroll av de reisende, ble skutt og drept av en norsk grenselos som ledsaget en gruppe jødiske flyktninger. Grenselosen og to jøder ble arrestert som gjerningsmenn. Ifølge SDs Meldung hadde dette utløst stor harme (Empörung) i NS og førte til at statsledelsen iverksatte nye tiltak mot jødene. I overensstemmelse med Reichkommissar Terboven ble derfor «durch die norwegische Polizei» alle mannlige jøder over 15 år arrestert den 26. oktober.

I første omgang mente SD at dette ikke hadde utløst noen sterk reaksjon i den brede norske offentlighet. Men denne vurderingen modifiseres etter at Quisling-regimet hadde vedtatt en lov 26.10 om inndragning av jødernes formuer til fordel for statskassen. Selv om fjertallet av nordmenn slett ikke var jødevennlig innstilt (gar nich judenfreundlich eingestellt sei), så var dette likevel i strid med deres rettsbevisshet.

Angrep på den private eiendomsrett

Beslagleggesen av jødernes formuer støtte fundamentalt mot den norske rettsoppfarming om privateiendom (gegen die norwegischen Rechtauffassung über das Privateigentum), men både fra Bondepartiet og Arbeiderpartiet støttet ham. Da lensmannen søkte om benådning underskrev 820 stemmeberettigede i-bygda på en støtteerklæring. Etter mitt skjønn kunne jødeaksjonen finne sted fordi den var rettet mot en etnisk gruppe som nordmenn flest så på som stående utenfor det norske samfunn. Dette var også tyskerne klar over. Det framgår bl.a. av de hemmelige «Meldungen aus Norwegen» som tyske Sicherheitsdienst (SD) sendte til Berlin, en kildeserie uten vesentlig propagandainnhold og derfor regnet som rimelig pålitelig. Av Meldung nr. 47 (11.11.42) går det fram at det var en hendelse på Haldentoget 22. oktober 1942 som ble brukt som begrunnelse for å iverksette aksjonen mot jødene noen dager senere. Det som skjedde på toget var at politimannen Hvam, mens han foretok en kontroll av de reisende, ble skutt og drept av en norsk grenselos som ledsaget en gruppe jødiske flyktninger. Grenselosen og to jøder ble arrestert som gjerningsmenn. Ifølge SDs Meldung hadde dette utløst stor harme (Empörung) i NS og førte til at statsledelsen iverksatte nye tiltak mot jødene. I overensstemmelse med Reichkommissar Terboven ble derfor «durch die norwegische Polizei» alle mannlige jøder over 15 år arrestert den 26. oktober. I første omgang mente SD at dette ikke hadde utløst noen sterk reaksjon i den brede norske offentlighet. Men denne vurderingen modifiseres etter at Quisling-regimet hadde vedtatt en lov 26.10 om inndragning av jødernes formuer til fordel for statskassen. Selv om fjertallet av nordmenn slett ikke var jødevennlig innstilt (gar nich judenfreundlich eingestellt sei), så var dette likevel i strid med deres rettsbevisshet. Beslagleggesen av jødernes formuer støtte fundamentalt mot den norske rettsoppfarming om privateiendom (gegen die norwegischen Rechtauffassung über das Privateigentum), men både fra Bondepartiet og Arbeiderpartiet støttet ham. Da lensmannen søkte om benådning underskrev 820 stemmeberettigede i-bygda på en støtteerklæring.

I sin neste Meldung (nr. 4, 28.11.42) rapporterte likevel SD at tiltakene mot jødene den siste uken ytterligere hadde utløst forbitrelse i befolkningen mot tyskerne og medfølelse med jødernes skjebne. Selv i videre kretser innenfor NS stilte man seg uforstående til de iverksatte tiltakene, heter det. Nå ble også jødiske kvinner, barn og eldre menn arrestert og 26. november ført til Oslo havn og utskipt med fangeskipet «Donau» til Tyskland og videre til sin tragiske skjebne i Auschwitz. På Utstikker 1 var det politispektør Rød som administrerte utskipningen uten nåde. At noen få syke og gamle ble sendt i land igjen, skyldes en høyere tysk Sipofoffisers inngripen. Muligens var dette SS-Hauptsturmführer Wagner selv, den tyske Sipof-offiseren som ga orden til Rød om å iverksette arrestasjonene av jødene.

Norske politifolks befatning med jødeaksjonen høsten 1942 er grundig belyst i en rapport til Oslo politikammer datert 4.10.1946 utarbeidet av kriminaletterforskerne T. Proberg og K. Ebeling. Deres etterforskning i saken gir en nøy gjennomgang av hva som faktisk skjedde og hvilke norske politibetjennere og betjenter som hadde nøkkelroller i jødeaksjonen. I tillegg til Rød og politifullmektig Kranz som Ottosen nevner, hadde også politispektorene Lindvig og Dürbeck viktige lederfunksjoner. Sistnevnte fikk ansvaret for anholdelsen av jødefamiliene på Ostlandet og Sorlandet, og om mulig også i Trondheim og Bergen.

I tillegg til Stapos utenbysavdelinger, hadde Dürbeck til sin disposisjon også lokale politimestere og deres tjenestemenn. Og de sistnevnte ble brukt. Når Kolsrud hevder at det ikke var vanlige norske politifolk som utførte arrestasjonene, men Stapo-folk, er dette rett nok for Oslo-områdes vedkommende, hvor de fleste jødene befant seg. Men også i Oslo deltok 40-60 vanlige kriminalpolitifolk. I historisk perspektiv har norsk politi fortsatt grunn til å ha dårlig samvittighet.